

УДК 821.161.2.09

С. П. Ожарівська,

аспірант

(Київський славістичний університет)

СИМВОЛІЗМ "ЖІНОЧИХ МАСОК" ВІРИ ВОВК

Статтю присвячено творчості відомої української поетеси-емігрантки Віри Вовк. Опинившись в чужому світі, вона вболіває за долю України, хоче бачити її розвинутою та квітучою. Визначено, що металогічний образ Жінки, створений за допомогою "масок"-символів, уособлює рідну землю. Через символічні образи-"маски" поетеса показує її переваги та недоліки, чесноти і пороки, демонструючи своє власне бачення України.

У повоєнні роки за певних історичних умов в еміграції опинилась українська творча інтелігенція – поети, письменники, митці й науковці. Повернення на батьківщину було для них неможливим – кожного з них було звинувачено у зрадництві. А головне – відсутність можливості творити, жорсткі рамки цензури, в які необхідно було втиснути свій талант. Для багатьох емігрантів, зокрема й для Віри Вовк, проблема Батьківщини стала центральною, ключовою. Туга за рідним краєм, ностальгія, страх і депресія були невід'ємною частиною життя на чужині й стали провідними мотивами в творчості.

Вивчення творчого внеску діаспори у скарбницю культурної спадщини України розпочалося лише в 90-х роках минулого століття. Попри те, що на сьогодні досліджено, видано й зроблено немало, очевидним постає факт втрати, відокремленості літературного процесу українського зарубіжжя, глибини якого все ще залишаються маловідомими для українців.

Дослідженню творчості Віри Вовк присвячено низку праць таких відомих літературознавців, як М. Жулинський, Г. Сивокінь, М. Ільницький, Т. Салига, Ю. Ковалів, В. Моренець, М. Слабошпицький, С. Павличко, О. Астаф'єв, Н. Зборовська, П. Сорока та ін.

Видано "Поетичні системи українського зарубіжжя" (Київ, 2005) О. Астаф'єва, де творчість поетеси віднесено до системи нереферентної лірики, основою якої є сюрреалізм та стилізація. Творчому доробку поетеси присвячено також низку публікацій, які мають оглядовий характер.

Дослідження лірики Віри Вовк потребує значної уваги, оскільки її творчість займає специфічне місце в українському літературному процесі. Це зумовлено не лише перебуванням поетеси в еміграції, де вона творила, опираючись на найкращі зразки світової поезії, але й її незвичайним "хімерним" художнім світом, який є, на перший погляд, незрозумілим і важким для сприйняття через складне авторське мислення та своєрідну манеру письма, в якому символ постає як засіб відтворення навколишньої дійсності та світогляду. У даній статті спробуємо розглянути символізм як літературний напрям, розкрити значення символічних образів зі збірки Віри Вовк "Жіночі маски", дослідити їхню природу.

З образного паралелізму ще в стародавній усній народній творчості відокремився такий вид словесно-наочної зображальності, як символ. *Символом* (від грец. σύμβολον – знак, розпізнавальна прикмета) називають такий тип художнього образу, в якому конкретно-чуттєва даність предмета зображення, тобто його чуттєвий образ, водночас з власним має значення вказівки на такий предмет, явище або ідею, які безпосередньо в зображуване не входять. Символізм став літературним напрямом в кінці XIX – на початку XX століття, основною рисою якого є те, що конкретний художній образ перетворюється на багатозначний символ.

Символізм народжується у Франції і поширюється в інших європейських країнах (Англія, Німеччина, Австрія, Бельгія, Норвегія, Росія). Символізм як сформований літературний напрям починає свою історію з 1880 року, коли Стефан Малларме започатковує літературний салон (так звані "вівторки" Малларме), в якому беруть участь молоді поети. Наприкінці 1880-х років розпочинається період розквіту символізму у Франції. Вплив символізму в останнє десятиріччя XIX століття стрімко зростає, він стає модним напрямом. І якщо у 80-ті роки символізм був чіткою течією із програмним оформленням і навіть школою, то в 90-ті роки ця чіткість розмивається, а кожний поет шукає свої власні творчі шляхи.

Зі смертю патріарха символізму Стефана Малларме в 1898 році французький символізм як організований напрям також припиняє своє існування, хоча голоси окремих поетів-символістів звучали й на початку XX століття. Однак було б помилковим замикати символізм у Франції в рамки 1880-1890-х років. Він починає існувати у французькій поезії ще задовго до свого організаційного оформлення й теоретичного обґрунтування.

Як справедливо зазначає Дмитро Обломієвський, історію символізму потрібно починати з 1857 року, тобто з року, коли були надруковані "Квіти зла" Шарля Бодлера.

Поряд із Бодлером поетику символізму неодмінно треба пов'язувати і з творчістю видатних французьких поетів Поля Верлена та Артюра Рембо, що припадає на 60-70-ті роки. Тоді ж розпочинається творчість Малларме.

На початку XX століття символізм охопив і українську літературу – як поезію (М. Філянський, Г. Чупринка, В. Пачовський, П. Тичина, М. Рильський, Д. Загул, В. Чумак, В. Еллан-Блакитний,

В. Ярошенко, О. Слісаренко), так і прозу (О. Кобилянська, Г. Михайличенко, А. Заливчий, ранні М. Хвильовий та А. Головка). Елементи символізму присутні й у творчості українських поетів-емігрантів.

Останнім часом символами стали називати різного роду зображення, що належать умовним позначенням тих або інших понять. Але в основному своєму значенні символ (гр. *symbolon* – знак, прикмета) – це самостійний художній образ, який має емоційне забарвлення, заснований на схожості явищ життя.

Символ є особливим видом металогічного образу. Символи зазвичай служать для виразу особливо важливих понять та ідей: символи миру, дружби, вірності, смерті, перемоги і т. д. У художньому творі символ виділяє які-небудь основні для нього ідеї і тому повторюється в тексті знову і знову, узагальнюючи важливі сторони дійсності, об'єднуючи різні плани цілою системою відповідностей. На думку американського літературознавця Р. Уеллека, символ виконує не тільки службову роль, заміщаючи щось, а й заслуговує уваги сам по собі.

Концепція символу в поезії Віри Вовк є домінуючою. Б. Рубчак, досліджуючи лірику поетеси, вказував на схрещення у її творчості сюрреалізму західного та слов'янського, на те, що її образи "основані або на предметах, або навіть на дрібних конкретних деталях, отже, на прецизному – майже малярському спостереженні світу. Таке "імажиністичне" трактування дійсності, однак, часто підноситься до символічності своєрідною містичною енергією" [1: 38]. Тут відчутні впливи Октавіо Пасса та Васка Попи й водночас простежуються традиції П. Тичини, Б.-І. Антонича, В. Свідзинського. Варто зазначити, що лірика Віри Вовк, попри складне авторське мислення та незвичайний художній світ, має яскравий емоційний характер та мелодійність мови. Часто її поезія виступає ніби загадкою, яку надто важко сприйняти, вже не кажучи зрозуміти. "Це – своєрідна містерія, що відкидає легке розшифрування. Хай би вже сам читач потрудився, адже ж нелегко також здобувати якийсь засніжений штиль гори," – каже про свою поезію Віра Вовк [2: 395].

Маючи повну творчу свободу, відчуваючи її відразу до традиційних літературних форм, поетеса майстерно вибудовувала свій літературний світ, в якому відтворювала образи навколишньої дійсності через власну культурну призму, постійно прагнучи до вдосконалення художніх та інтелектуальних проявів і форм. Як зазначає сама Віра Вовк, "поет мусить мати дар ворожбитства, словесного чаклунства, щоб зачарувати читача чи слухача ніде не виявленими раніше ефектами. В тому життєздатність його поезії, її естетичний рівень" [2: 395].

Через символіку і чуттєвий досвід пізнання особистих переживань відбувається смислова подача лірики Віри Вовк. Для відтворення власного бачення світу поетеса використовує низку символів, що служать для виразу особливо важливих понять й ідей: символи миру, дружби, вірності, смерті, перемоги і т. д. У художньому творі поетеси символ виділяє які-небудь основні для нього ідеї і тому повторюється в тексті знову і знову, узагальнюючи важливі сторони дійсності, об'єднуючи різні плани цілою системою відповідностей.

Збірка "Жіночі маски" (1993) вражає високою поетичною майстерністю, умінням віртуозно й вишукано передавати внутрішнє відчуття світу, своє особисте бачення певних подій. Варто зазначити, що збірка являє собою органічну єдність – вона складається із 65 поезій, із 65 "масок" – символічних образів, які вибудовують один цілісний образ Жінки. Можемо стверджувати, що даний образ є металогічним, оскільки символізує Батьківщину.

Опираючись на трактування архетипу Великої Матері К. Юнгом, можна стверджувати, що в українській літературі досить часто через жіночі образи письменники й поети прагнули відтворити образ України: образ жінки є нічим іншим, як образом рідної землі. Трансформування образу жінки в образ України зустрічаємо в творчості багатьох митців. Міф про жінку-Україну, витворений ще за часів Руїни, ідентифікується із мотивом України-жертви. Це досить яскраво простежується в ліриці Віри Вовк.

Наскрізною ниткою усього творчого полотна поетеси є образ втраченої Батьківщини з її Черемошем та просторими полонинами. Для відтворення образу України поетеса використовує як традиційні образи-символи, так й індивідуально-авторські. Так, у збірці образи-символи героїнь міфів Давньої Греції, відомих історичних осіб давніх часів, біблійних персонажів, мисткинь, канонізованих святих, героїнь казок та епосу, героїнь художніх творів та картин, легендарних коханок, божеств слов'ян використано для передачі рис характеру головної дійової особи своєї збірки.

Мужність, відважність і рішучість символізують образи Жанни д'Арк, Марусі Богуславки, Роксолани; мудрість втілено в образах княгині Ольги, Клеопатри – знаменитої цариці Єгипту, яка готова на все заради збереження величі свого народу; вірність передано завдяки образам Пенелопи, Ярославни, Бондарівни, Рахилі; благородство і шляхетність демонструють образи Ізольди, Беатріче; символом запального норову та гордості постає образ Кармен; Шехерезада символізує розум і хитрість; милосердя продемонстровано в образах Терези Авільської, Самаритянки, Єлизавети Тюрінгської, яка виносила з палацу свого жорстокого чоловіка хліб для убогих. За легендою, коли він зустрів її на дорозі й велів показати, що вона несе загорнуте в одязі, побачив під наміткою тільки троянди. Образ Катерини постає як символ застереження, перестороги; молодість, красу, здатність щиро й віддано кохати передають

образи Джульєтти, Маргарити, Нефертіті, Навзікаї. Пророчицею, якій не вірять, тут постає Кассандра; уособленням материнських якостей та жіночого начала є образ Берегині. В образі Іфігенії узагальнено героїчний патріотизм, здатність на самопожертву заради батьківщини. Антігона символізує вірність родинним обов'язкам, Магдалина постає як символ переродження, Альцеста символізує жертвність. Саломея уособлює гріховність. Цікавим є образ Корнелії – доньки легендарного давньоримського героя Сципіона Африканського. Вона мала дванадцять дітей, однак лише троє з них досягли повноліття. Останнім вона віддано присвятила все своє життя, виховавши їх у найкращих римських традиціях – освіченими і шляхетними. Корнелія – символ благородної жінки античної епохи. До сьогодні її блискучий розум і високі моральні якості можуть служити зразком для наслідування. Прагнення до досконалості втілює Либідь – вона стала річкою, "щоб зберегти город братів у власнім обличчі", постає як берегиня Києва. Ванга – символ вірності рідній землі. Свята Роза втілює божественність. Едінга – дочка Анни і Філіпа, яка прагнула повернутися на батьківщину, символізує доброту. Мона Ліза символізує загадковість, таємничість. Дзвінка уособлює лукавність. Крїмгільда, Юдита – мстивість. Рут символізує співчутливість. Кудрун, наречена героя Хервіга Зеландського, дочка Хільди й Гетеля, була викрадена знехтуванням нею женихом Хартвігом, символізує "непокірну рабину, що відкинула нелюба". Після визволення її "заквітчає тепер діадема з рук обранця". Даний образ постає також символом постійних поневолень та захоплень України загарбниками, яких усе ж таки було переможено.

Красномовними у збірці є також образи-"маски" Евридіки – втраченої коханої, Аріадни – кмітливої рятівниці, Семелі – довірливої жінки, Німби – пихатої матері, Гелени – найвродливішої жінки, Цірцеї – чаклунки, Медєї – чарівниці, Пентезілеї – амазонки, Камілли – дівчини-войовниці. Дідона постає у збірці жінкою, доведеною до відчаю через кохання. Йокаста передає образ згорьованої матері, що вимушено відцуралася свого сина, "щоб утекти від страшного пророцтва". Лукреція, Мессаліна постають в образах розпусниць, Анна Раїна – мудра правителька, Єва – прамати, Сапфо – талановита поетеса, Ідуна – богиня, що дарувала вічну молодість, Брунгільда – войовниця, Іздразіль – основа світу, дерево життя і долі. Поріція – переосмислений шекспірівський образ, Нана – куртизанка, Коломбіна – кохана Арлекіна, Маркіза Дос Сантос – коханка імператора, Скитська баба постає як ідол, якому поклоняються.

Кожна "маска" – це символ окремої риси характеру, певної події або внутрішнього стану. Завдяки такій структурі авторка показує багатогранність головної героїні, відтворює її минуле й накреслює майбутнє. Кожна "маска" є невід'ємною частиною збірки, необхідною деталлю, на основі яких, наче з пазлів, постає образ втраченої Батьківщини. Завдяки такому розмаїттю "масок" перед нами постає цілісний, багатогранний образ Жінки, ототожненої з Україною.

Використані протиставлення у програмовому вірші збірки "Жінка" передають багатоликість та своєрідність образу:

усі мої маски –
то мозаїка
мого обличчя

я – баня світлого храму
я – темна мряка долини
у темну мряку заливаю землю

купаю землю світлом храму
я – мед і цуката
я – ласка і гріх
я – корінь і крона.

Образ України в "Жіночих масках" Віри Вовк – це образ справжньої Жінки з важкою долею. Поетеса широко вболіває за долю втраченої Батьківщини, через символічні образи-"маски" показує її переваги та недоліки, чесноти і пороки, демонструючи своє власне бачення України. При цьому поетеса бажає бачити її розвиненою й успішною, інтегрованою в світову спільноту. Однак для досягнення цієї мети необхідно усвідомлювати й цінувати свою красу, багатство й неповторність, викорінюючи негативні якості.

Маючи право вибору, переваги певної дистанції стосовно того, що відбувається в її рідній країні, Віра Вовк прагне самоусвідомлення, локалізації в координатах "минуле – сучасне", "Україна – світ". Погляд в минуле дозволяє осягнути всі іпостасі жінки, її слабкі й сильні риси, втрати й здобутки. Пильне споглядання Заходу наводить на думку про очевидні переваги європейських цінностей. Однією з очевидних думок збірки є також необхідність звертання до власних культурних глибин. Лише за умов розумного синтезу можливе самопорозуміння людини з собою та з "іншим".

У збірці "Жіночі маски" простежується поетичний талант Віри Вовк, лірична обдарованість і вміння майстерно використовувати символічні образи. Вражає також інтелект і начитаність авторки, її широкий

та розмаїтий поетичний світ. Металогічний образ Жінки, створений за допомогою "масок"-символів, уособлює рідну землю, туга і вболівання за долю якої є наскрізною ниткою всього творчого полотна поетеси. Значної уваги заслуговує високоінтелектуальність та ерудиція авторки, які привносять у її творчий доробок багатоаспектність мистецької палітри, глибину філософських роздумів та елементи різних культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Рубчак Б. Меандрами Віри Вовк / Б. Рубчак // Сучасність. – Нью-Йорк, 1981. – Вип. 1. – 38 с.
2. Вовк В. Поезії / В. Вовк. – К. : Родовід, 2000. – 422 с.
3. Гундорова Т. *Femina melancholica* : Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. Гундорова. – К. : Критика, 2002. – 272 с.
4. Павлишин М. Постколоніальна критика і теорія / М. Павлишин ; [за ред. М. Зубрицької] // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів : Літопис, 2001. – С. 703–707.
5. Рубчак Б. Кам'яні баби чи Світовид? / Б. Рубчак // Світовид. – 1996. – Ч. 2 (23). – С. 89–100.

Матеріал надійшов до редакції 29.09. 2011р.

Ожаровская С. П. Символизм "Женских масок" Веры Вовк.

Статья посвящена творчеству известной украинской поэтессы-эмигрантки Веры Вовк. Оказавшись в чужом мире, она болеет за судьбу Украины, хочет видеть ее развитой и процветающей. Определено, что металогический образ Женщины, созданный при помощи "масок"-символов, олицетворяет родную землю. Через символические образы-"маски" поэтесса показывает ее преимущества и недостатки, добродетели и пороки, демонстрируя свое собственное видение Украины.

Ozharivska S. P. The Symbolism of Vira Vovk's "Female Characters".

The article is devoted to the works by the Ukrainian emigrant writer Vira Vovk. Having appeared in the foreign society, she sympathizes with the fate of Ukraine and wants to see it developed and flourishing. It is discovered that the metalogical Woman's image, created by the means of "masks"-symbols, personifies the native land. Through the symbolic images-"masks" the poetess shows its advantages and disadvantages, virtues and vices, displaying her own vision of Ukraine.